

I-PHƯƠNG TRÌNH SÓNG ĐIỆN TỪ:

1. Các phương trình Maxwell:

Trở lại với trường điện từ trong chân không vào thời điểm t nào đó, ta xét hình ảnh vectơ cường độ điện trường $\vec{E}(\vec{r}, t)$ và vectơ cảm ứng từ $\vec{B}(\vec{r}, t)$ với $\vec{r}$ là vectơ vị trí tại điểm đang xét

Lúc tác dụng lên điện tích thời Q chuyển động với vận tốc $\vec{v}$ nhờ biểu diễn thông qua $\vec{E}$ và $\vec{B}$ như sau:

$$\vec{F} = Q\vec{E} + Q(\vec{v} \wedge \vec{B})$$

Nguồn của trường điện từ là các điện tích và dòng điện, nên ta cần tìm cho các trường này những phương trình mà nó thỏa mãn. Các phương trình Maxwell biểu diễn mối liên hệ giữa số biến thiên của trường điện từ ($\vec{E}, \vec{B}$) với các nguồn của nó (điện tích, dòng điện)

- o Pt M- : $\text{div } \vec{B} = 0$ bảo toàn từ thông
- o Pt M-F : $\text{rot } \vec{E} = -\frac{\partial \vec{B}}{\partial t}$ cảm ứng điện từ
- o Pt M-G : $\text{div } \vec{E} = \frac{\rho}{\epsilon_0}$
- o Pt M-A : $\text{rot } \vec{B} = \mu_0 \vec{j} + \mu_0 \epsilon_0 \frac{\partial \vec{E}}{\partial t}$

$\vec{j}$: dòng điện dẫn

$\epsilon_0 \frac{\partial \vec{E}}{\partial t}$: dòng điện dịch

$\epsilon_0 = \frac{1}{36\pi} \cdot 10^{-9} \text{ (F.m}^{-1}\text{)}$: hằng số điện

$\mu_0 = 4\pi \cdot 10^{-7} \text{ H.m}^{-1}$

2. Các phương trình lan truyền sóng:

$$\text{rot}(\text{rot } \vec{E}) = \text{rot}\left(-\frac{\partial \vec{B}}{\partial t}\right) = -\frac{\partial}{\partial t}(\text{rot } \vec{B})$$

Mặt khác

$$\begin{aligned}
\text{rot}(\text{rot}\vec{A}) &= \text{grad}(\text{div}\vec{A}) - \Delta\vec{A} \\
M - A &\Rightarrow -\frac{\partial}{\partial t}(\text{rot}\vec{B}) = -\mu_0 \frac{\partial \vec{j}}{\partial t} - \mu_0 \epsilon_0 \frac{\partial^2 \vec{E}}{\partial t^2} \\
&\Rightarrow \Delta\vec{E} - \mu_0 \epsilon_0 \frac{\partial^2 \vec{E}}{\partial t^2} = \text{grad}\left(\frac{\rho}{\epsilon_0}\right) + \mu_0 \frac{\partial \vec{j}}{\partial t} \quad (a) \\
M - A &\Rightarrow \text{rot}(\text{rot}\vec{B}) = \mu_0 \text{rot}\vec{j} + \mu_0 \epsilon_0 \text{rot}\left(\frac{\partial \vec{E}}{\partial t}\right) \\
&= \mu_0 \text{rot}\vec{j} + \mu_0 \epsilon_0 \frac{\partial}{\partial t}(\text{rot}\vec{E}) \\
M - F &\Rightarrow \mu_0 \epsilon_0 \frac{\partial}{\partial t}(\text{rot}\vec{E}) = -\mu_0 \epsilon_0 \frac{\partial^2 \vec{B}}{\partial t^2} \\
&\Rightarrow \text{grad}(\text{div}\vec{B}) - \Delta\vec{B} = \mu_0 \text{rot}\vec{j} - \mu_0 \epsilon_0 \frac{\partial^2 \vec{B}}{\partial t^2} \\
&\Leftrightarrow \Delta\vec{B} - \mu_0 \epsilon_0 \frac{\partial^2 \vec{B}}{\partial t^2} = \mu_0 \text{rot}\vec{j} \quad (b)
\end{aligned}$$

(a) và (b) là phương trình lan truyền của trường

3. Trường hợp không có nguồn: ($\rho = 0, \vec{j} = 0$)

Các pt lan truyền của trường E và trường B lúc đó có dạng của pt D'Alembert:

$$\Delta\vec{E} - \frac{1}{C^2} \frac{\partial^2 \vec{E}}{\partial t^2} = 0 \quad ; \quad \Delta\vec{B} - 1/C^2 \frac{\partial^2 \vec{B}}{\partial t^2} = 0 \quad (c)$$

Với $C^2 = 1/\epsilon_0\mu_0$: vận tốc truyền trong chân không.

❖ Toán tử D'Alembert: $\square = \Delta - 1/C^2 \frac{\partial^2}{\partial t^2}$

$\Rightarrow \square\vec{E} = 0$; $\square\vec{B} = 0$

$\Rightarrow$ Nội với một thành phần của trường (a), có thể biểu diễn dưới dạng $\square a = 0$

4. Các thế của trường:

$$\text{Div}(\text{rot}\vec{A}) = 0$$

$$M - \Phi : \text{div}\vec{B} = 0 \Rightarrow \text{tồn tại một trường vectơ } \vec{A} : \Rightarrow \vec{B} = \text{rot}(\vec{A})$$

$$M - F \Rightarrow \text{rot}\vec{E} = -\frac{\partial \vec{B}}{\partial t} = -\frac{\partial}{\partial t}(\text{rot}\vec{A}) = -\text{rot}\left(\frac{\partial \vec{A}}{\partial t}\right)$$

$$\Rightarrow \text{rot}\left(\vec{E} + \frac{\partial \vec{A}}{\partial t}\right) = 0$$

$\Rightarrow$ trường xoáy tồn tại trường vô hướng V :

$$\vec{E} + \frac{\partial \vec{A}}{\partial t} = -\text{grad}V$$

$$(\text{rot}(\text{grad}V) = 0)$$

Tóm lại, trường điện từ $(\vec{E}, \vec{B})$ có thể mô tả bằng cặp thế $(\vec{A}, V)$ liên hệ với chúng qua biểu thức:

$$\vec{E} = -\frac{\partial \vec{A}}{\partial t} - \text{grad}V \quad ; \quad \vec{B} = \text{rot} \vec{A}$$

Nếu $\vec{A}$ là vectơ thế của trường điện từ thì:

$$\vec{A}' = \vec{A} + \text{grad}f \quad \text{cũng là vectơ thế}$$

V là thế của trường thì

$$V' = V - \frac{\partial f}{\partial t} \quad \text{cũng là thế}$$

Trong số những cặp thế của một trường điện từ xác định tồn tại một cặp thế thoả mãn điều kiện chuẩn Lorentz:

$$\text{div} \vec{A} + \mu_0 \epsilon_0 \frac{\partial V}{\partial t} = 0$$

$$\frac{\rho}{\epsilon_0} = \text{div} \vec{E} = -\text{div}(\text{grad}V + \frac{\partial \vec{A}}{\partial t}) = -\Delta V - \frac{\partial}{\partial t}(\text{div} \vec{A})$$

$$\Rightarrow \Delta V - \epsilon_0 \mu_0 \frac{\partial^2 V}{\partial t^2} = -\frac{\rho}{\epsilon_0}$$

$$\text{rot} \vec{B} = \text{rot}(\text{rot} \vec{A}) = \mu_0 (\vec{j} + \epsilon_0 \frac{\partial \vec{E}}{\partial t}) = \mu_0 \vec{j} + \mu_0 \epsilon_0 \frac{\partial \vec{E}}{\partial t}$$

$$= \mu_0 \vec{j} - \mu_0 \epsilon_0 \text{grad}(\frac{\partial V}{\partial t}) - \epsilon_0 \mu_0 \frac{\partial^2 \vec{A}}{\partial t^2}$$

$$\text{grad}(\text{div} \vec{A}) - \Delta \vec{A} = \mu_0 \vec{j} + \text{grad}(\text{div} \vec{A}) - \epsilon_0 \mu_0 \frac{\partial^2 \vec{A}}{\partial t^2}$$

$$\Rightarrow \Delta \vec{A} - \epsilon_0 \mu_0 \frac{\partial^2 \vec{A}}{\partial t^2} = -\mu_0 \vec{j}$$

II- SÓNG ĐIỆN TỪ PHẪNG CHẴNG NHIỆM HOA LIÊN

Tiếp: (OPPH)

1. Mô tả:

- Mặt sóng: là tập hợp các vị trí mà nhiễu loạn của trường không đổi vào thời điểm xác định.

- Sóng phẳng (OP) là sóng có mặt sóng là một hình cầu mp vuông góc với phương truyền sóng xác định $\vec{u} (|\vec{u}| = 1)$

- Sóng phẳng liên tiếp (OPP) là sóng phẳng truyền theo phương và chiều xác định, hàm sóng có dạng:

$$a(M, t) = f(\vec{u} \cdot \vec{r} - ct)$$

Nghiệm của phương trình D'Alembert là tổng hợp các sóng phẳng liên tiếp theo một phương $\vec{u}$ nào đó.

- Sóng phẳng nhiều hướng liên tiếp : là sóng phẳng liên tiếp mà hàm sóng có dạng sin hoặc cos.

$$a(\vec{r}, t) = A \cos(\omega t - \vec{k}\vec{r} - \Phi)$$

Số sóng $k = \omega / C = 2\pi / \lambda$

Vectơ sóng $\vec{k} = k\vec{u}$.

- Sóng nhiều hướng liên tiếp là nghiệm của phương trình Maxwell mà 6 thành phần của trường điện từ có cùng tần số góc ω và cùng vectơ sóng $\vec{k}$

Có thể biểu diễn trường điện từ dưới dạng phức :

$$\vec{E} = \vec{E}_0 e^{j(\omega t - \vec{k}\vec{r})} \quad \vec{B} = \vec{B}_0 e^{j(\omega t - \vec{k}\vec{r})}$$

Các toán tử này hàm tác dụng lên trường phức tổng bằng với phép nhân :

$$\frac{\partial}{\partial t} = j\omega \quad ; \quad \vec{\nabla} = j\vec{k}$$

2. Cấu trúc của OPPH trong chân không :

Biểu diễn pt Maxwell bằng cách sử dụng toán tử Laplace $\vec{\nabla}$

$$\begin{aligned} \vec{\nabla} \cdot \vec{E} &= 0 & \vec{\nabla} \wedge \vec{E} &= -\partial \vec{B} / \partial t \\ \vec{\nabla} \cdot \vec{B} &= 0 & \vec{\nabla} \wedge \vec{B} &= \epsilon_0 \mu_0 \partial \vec{E} / \partial t \end{aligned}$$

=> Dưới dạng phức :

$$\begin{aligned} -j\vec{k} \cdot \vec{E} &= 0(1) & -j\vec{k} \wedge \vec{E} &= -j\omega \vec{B}(3) \\ -j\vec{k} \cdot \vec{B} &= 0(2) & -j\vec{k} \wedge \vec{B} &= \epsilon_0 \mu_0 j\omega \vec{E}(4) \end{aligned}$$

$$(1) \Rightarrow \vec{k} \cdot \vec{E} = 0 \Rightarrow \vec{u} \cdot \vec{E} = 0 \\ \rightarrow \text{Re}(\vec{u} \cdot \vec{E}) = 0 \Rightarrow \vec{u} \text{Re}(\vec{E}) = 0 \Rightarrow \vec{u} \vec{E} = 0$$

Một cách tổng quát => $\vec{u} \vec{B} = 0$.

→ Sóng nhiều hướng liên tiếp trong chân không là sóng ngang.

$$(3) \Rightarrow \vec{B} = \vec{k} \wedge \vec{E} = k\vec{u} \wedge \vec{E}(3') \quad (4) \Rightarrow k\vec{u} \wedge \vec{B} = -\frac{\omega}{C^2} \vec{E}(4')$$

Thế (3') vào (4') :

$$k\vec{u} \wedge \left(\frac{k}{\omega} \vec{u} \wedge \vec{E} \right) = -\frac{\omega}{C^2} \vec{E}$$

Ta có $\vec{u} \wedge (\vec{u} \wedge \vec{E}) = (\vec{u} \cdot \vec{E})\vec{u} - (\vec{u} \cdot \vec{u})\vec{E} = -\vec{E}$

$$\Rightarrow k^2 = \frac{\omega^2}{c^2}$$

$$(3') \Rightarrow \vec{B} = \frac{k}{\omega} \vec{u} \wedge \vec{E} = \frac{\vec{u} \wedge \vec{E}}{c}$$

Lấy phần thực :

$$\vec{B} = \text{Re}\left(\frac{\vec{u} \wedge \vec{E}}{c}\right) = \frac{\vec{u} \wedge \vec{E}}{c}$$

$\Rightarrow (\vec{u}, \vec{E}, \vec{B})$ tạo thành một tam diện thuận

Mặt khác tỷ số giữa trường điện và từ là

$$\frac{E(M,t)}{B(M,t)} = c$$

Niên trường và từ trường của OPPH cùng pha. Các tính chất trên cũng đúng với OPP.

3. Sơ phân cực của OPPH:

Trong OPPH phương của niên trường $\vec{E}$ trong mặt phẳng vuông góc với phương truyền sóng $\vec{u}$ chia nhỏ ra thành hai phần. Phương của vectơ $\vec{E}$ nhỏ gọi là phương phân cực của sóng

Xét trong hệ tọa độ Descartes, giả sử sóng truyền theo phương z

$$\vec{E} = \begin{cases} E_{0x} \cos(\omega t - kz + \phi_x) \\ E_{0y} \cos(\omega t - kz + \phi_y) \\ 0 \end{cases}$$

Một khi biết nhỏ niên trường $\vec{E}$ ta có thể xác định nhỏ từ trường bởi cấu trúc OPPH.

Tại một vị trí z = z₀ cố định, ta có thể viết sơ biến thiên của niên trường như sau :

$$E_x = E_{0x} \cos(\omega t)$$

$$E_y = E_{0y} \cos(\omega t - \varphi)$$

Với $\varphi = \varphi_x - \varphi_y$: nó là pha của E_y nhỏ với E_x

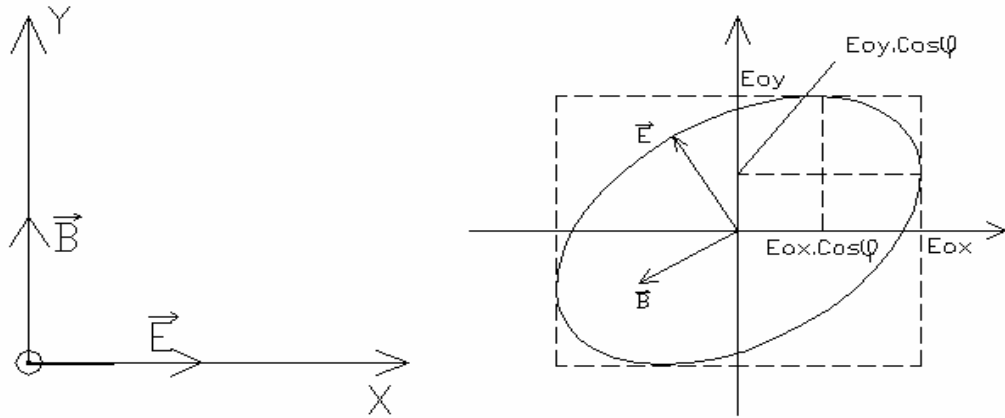
Nếu mặt của vectơ niên trường dịch chuyển trong mp (xOy), hình chóp nhất có cạnh 2E_{0x} và 2E_{0y} trên nhỏ ellipse có pt:

$$\left(\frac{E_x}{E_{0x}}\right)^2 + \left(\frac{E_y}{E_{0y}}\right)^2 - 2\left(\frac{E_x}{E_{0x}}\right)\left(\frac{E_y}{E_{0y}}\right)\cos\varphi = \sin^2\varphi$$

Nếu xác định chiều chuyển động dọc theo ellipse, ta xét vào thời điểm t=0, khi nhỏ E_x = E_{0x} và:

$$\left(\frac{dE_y}{dt}\right)_{t=0} = E_{0y}\omega \cdot \sin\varphi$$

$\Rightarrow$ chiều quay nhỏ chẵn bởi dấu của sin φ .

- Nếu chiều quay thuận chiều kim đồng hồ: sóng phân cực ellipse trái, $\sin \varphi > 0$
- Nếu $\varphi = 0$ hoặc $\varphi = \pm \pi$, đầu mũi của E dịch chuyển trên đường thẳng xác định, ta có phân cực thẳng

Nói chung một sóng phân cực ellipse có thể xem là tổng của 2 sóng phân cực thẳng theo hai phương vuông góc với nhau $\Rightarrow$ mỗi sóng nên tồn tại trong chân không là sóng tổng hợp của các sóng phẳng nên hoặc liên tiếp phân cực thẳng.

- Nếu $\varphi = \pm \pi / 2$ và $E_{0x} = E_{0y}$ ta có phân cực tròn.

4. Số truyền năng lượng của OPPH:

Mật độ năng lượng của trường điện từ

$$e = \frac{\epsilon_0 E^2}{2} + \frac{B^2}{2\mu_0}$$

Nói với OPPH : $B = E/c \Rightarrow e = \epsilon_0 E^2 = \frac{B^2}{\mu_0}$

$\Rightarrow$ năng lượng nhờ phân bố đều dưới dạng điện từ

Nói với một sóng OPPH truyền theo phương của trục Ox, trường điện từ có dạng:

$$\vec{E} = \vec{E}_0 e^{j(\omega t - kx)}$$

$$\vec{B} = \frac{\vec{u}_x \wedge \vec{E}_0}{c} e^{j(\omega t - kx)}$$

Giá trị trung bình của e:

$$\Rightarrow \langle e \rangle = \langle \epsilon_0 E^2 \rangle = \epsilon_0 \frac{1}{2} \text{Re}(\vec{E} \cdot \vec{E}^*) = \frac{\epsilon_0}{2} |\vec{E}_0|^2$$

* Vectơ Poynting:

Công suất của sóng điện từ (W) đi qua một diện tích S bằng dòng của vectơ Poynting $\vec{\pi} = \frac{\vec{E} \wedge \vec{B}}{\mu_0}$ (vectơ dòng năng lượng W_m đi qua

diện tích đó =

$$\Phi = \int_S \vec{\pi} \cdot d\vec{S}$$

Nói với OPP
$$\vec{\Pi} = \frac{\vec{E} \wedge \vec{B}}{\mu_0} = \frac{\vec{E} \wedge (\vec{u} \wedge \vec{E})}{\mu_0 c} = c\epsilon_0 E^2 \vec{u}$$

Nói với sóng OPPH có tần số ω , giá trị trung bình $\langle \Phi \rangle$ của công suất truyền qua mặt S vuông góc với phương truyền $\vec{u}$

$$\langle \Phi \rangle = \langle \vec{\Pi} \rangle \cdot \vec{S} = \frac{1}{2} \text{Re} \left(\frac{\vec{E} \wedge \vec{B}^*}{\mu_0} \right) \cdot \vec{S} = \frac{1}{2} c\epsilon_0 |\vec{E}_0|^2 \cdot S$$

Ta có $\langle \vec{E}(t) \wedge \vec{B}(t) \rangle = \frac{1}{2} \text{Re}(\vec{E}(t) \wedge \vec{B}^*(t)) = \frac{1}{2} \text{Re}(\vec{E}_m(t) \wedge \vec{B}_m^*(t))$

$$= \frac{1}{2} \text{Re}(\vec{E}_m \wedge \vec{B}_m e^{j(\varphi_1 - \varphi_2)}) = \frac{1}{2} \vec{E}_m \wedge \vec{B}_m \cos(\varphi_1 - \varphi_2)$$

* Vận tốc truyền năng lượng:

v_e : vận tốc truyền năng lượng.

$\langle \Pi \rangle \cdot S \cdot \delta t$: năng lượng truyền qua diện tích S vuông góc với phương truyền sóng trong khoảng thời gian δt

$S \cdot v_e \cdot \delta t \langle e \rangle$: năng lượng chứa trong thể tích $S \cdot v_e \cdot \delta t$

$$S \cdot v_e \cdot \delta t \langle e \rangle = \langle \Pi \rangle \cdot S \cdot \delta t$$

$$\Rightarrow v_e = \frac{\langle \vec{\Pi} \rangle}{\langle e \rangle}$$

Nói với OPPH: $v_e = c$.

$$\vec{E} = E_{0y} \cos(\omega t - kx) \vec{u}_y \pm E_{0z} \sin(\omega t - kx) \vec{u}_z$$

$$\Rightarrow \vec{\Pi} = \frac{\langle \vec{E}^2 \rangle}{\mu_0 c} \vec{u} = \frac{\vec{u}}{\mu_0 c} \langle E_{0y}^2 \cos^2(\omega t - kx) + E_{0z}^2 \sin^2(\omega t - kx) \rangle$$

$$= \left(\frac{E_{0y}^2 + E_{0z}^2}{2\mu_0 c} \right) \vec{u}$$

$$\langle e \rangle = \epsilon_0 \langle E^2 \rangle = \epsilon_0 \langle E_{0y}^2 \cos^2(\omega t - kx) + E_{0z}^2 \sin^2(\omega t - kx) \rangle$$

$$= \epsilon_0 \frac{E_{0y}^2 + E_{0z}^2}{2}$$

Vecto Poynting phức:
$$\vec{\Pi} = \frac{\vec{E} \wedge \vec{B}^*}{\mu_0}$$

$$\vec{E} = \vec{E}_0 \cdot \exp[j(\omega t - \vec{k}\vec{r})]$$

Nói với OPPH:

$$\begin{aligned}\vec{B} &= \frac{\vec{u} \wedge \vec{E}_0}{c} \cdot \exp[j(\omega t - \vec{k}\vec{r})] \\ \vec{B}^* &= \frac{\vec{u} \wedge \vec{E}_0^*}{c} \cdot \exp[-j(\omega t - \vec{k}\vec{r})] \\ \Rightarrow \vec{\Pi} &= \frac{\vec{E} \wedge \vec{B}^*}{\mu_0} = \vec{E}_0 \wedge \left(\frac{\vec{u} \wedge \vec{E}_0^*}{\mu_0 c} \right) = \left(\frac{\vec{E}_0 \cdot \vec{E}_0^*}{\mu_0 c} \right) \vec{u} = \frac{E_0^2}{\mu_0 c} \vec{u} \\ \Rightarrow \langle d\phi \rangle &= \langle \vec{\Pi} \rangle d\vec{S} \\ \text{OPPH: } \langle \vec{\Pi} \rangle &= \frac{\langle E^2 \rangle}{\mu_0 c} \vec{u} = \frac{c\epsilon_0 E_0^2}{2} \vec{u}\end{aligned}$$

www.mientayvn.com

- Chúng tôi đã dịch các tài liệu chuyên ngành về các môn học khóa học thu nhập cao về kỹ thuật và công nghệ thông tin từ các trường đại học danh tiếng như MIT và Yale.
- Chi tiết xin xem tại:
- http://mientayvn.com/OCW/MIT/Vat_li.html
- http://mientayvn.com/OCW/YALE/Ki_thuat_y_sinh.html